

दर्शने, स्मृति आणि पुराणे

७

卐

मनोगत

卐

अलेक्झांडरने हिंदुस्थानवर स्वारी करण्यासाठी निघतांना ग्रीक तत्त्ववेत्ते अ‍ॅरिस्टॉटल यांना विचारले, “स्वारीवरून परत येतांना मी आपल्यासाठी कोणती मौल्यवान वस्तू आणू ?” त्यावर ते म्हणाले, “मला केवळ गंगाजल हवे आणि ज्यांनी हिंदुस्थानास एवढे वैभव प्राप्त करून दिले, ते तत्त्वज्ञानावरचे ग्रंथ हवेत !” अनेक पाश्चात्यांनी हिंदु धर्मग्रंथांचा गुणगौरव केला आहे. यावरूनही हिंदु धर्मग्रंथांची थोरवी लक्षात येते. धर्मग्रंथांची थोरवी समजून घेतल्यास धर्मग्रंथांप्रती, पर्यायाने धर्माप्रती श्रद्धा दृढ होते.

ईश्वरप्राप्तीची अनुभूती, हे धर्माचे अंतिम साध्य आहे. ही अनुभूती येण्याच्या दृष्टीने आत्मा-जगत्-ईश्वर इत्यादींसंबंधीचा तात्त्विक विचार ठारूक असण्यासह धर्मविहित आचार-विचार, कर्तव्यकर्म आदी धर्माचरणाच्या संदर्भात ज्ञान असणेही आवश्यक असते. धर्मग्रंथांच्या माध्यमातून या दोन्ही गोष्टींचे ज्ञान होते.

वरील उद्देश लक्षात घेऊन प्रस्तूत ग्रंथात दर्शने, स्मृति आणि पुराणे या हिंदूंच्या प्रमुख प्रमाणभूत धर्मग्रंथांची विविध अंगे आणि उपांगे यांविषयी सविस्तर विवेचन केले आहे. ‘धर्म म्हणजे नेमके काय’, हे समजण्यासाठी त्याविषयीचे तात्त्विक विवेचन ‘धर्म’ या ग्रंथात केले आहे.

‘प्रस्तूत ग्रंथ वाचून अधिकाधिक जण धर्मपरायण होऊन ईश्वरप्राप्तीच्या पथावर अग्रेसर होवोत’, ही श्री गुरुचरणी प्रार्थना ! - संकलक

卐

卐

प्रकरण १

दर्शने

अनुक्रमणिका

१. व्युत्पत्ती आणि अर्थ	९
२. विषय	१०
२ अ. लौकिक दृष्टी	१०
२ आ. लोकान्तर दृष्टी	१०
२ इ. लोकोत्तर दृष्टी	१०
३. उद्देश आणि महत्त्व	११
४. सिद्धान्त	११
५. वैशिष्ट्ये	१२
५ अ. तर्काचा आधार	१२
५ आ. सदेह मुक्तीचा मार्ग	१२
६. संख्या (प्रमुख दर्शने आणि इतर दर्शन)	१३
७. इतिहास (वैदिक काळ, वेदोत्तर काळ, सूत्रकाल अन् भाष्यकाल)	१४
८. प्रकार	१५
८ अ. आस्तिक आणि नास्तिक दर्शने	१५
८ आ. वैदिक (आस्तिक) दर्शने (न्याय, वैशेषिक इत्यादी)	१६
८ इ. वेदानुकूल (आगमिक) दर्शने	२०
८ ई. अवैदिक (नास्तिक) दर्शने (बौद्ध, जैन आणि चार्वाक दर्शन)	२१
९. साधना (श्रवण, मनन आणि निदिध्यासन)	२२

टीप विषय पूर्ण होण्याच्या दृष्टीने ग्रंथात अन्य संदर्भग्रंथ, तसेच लेखन यांतून काही सूत्रे घेतली आहेत. अशा सूत्रांच्या अंती लहान अक्षरांत कंसात संदर्भक्रमांक घातले आहेत. त्याचे विवरण ग्रंथाच्या शेवटी 'संदर्भसूची'मध्ये दिले आहे.

प्रकरण २

स्मृति (धर्मशास्त्र आणि धर्माचार यांचे विवरण)

अनुक्रमणिका

(काही वैशिष्ट्यपूर्ण सूत्रे '* ' या चिन्हाने दर्शवली आहेत.)

१. अर्थ	२. धर्मशास्त्र	२५	
३. विषय	४. आवश्यकता	२६	
५. महत्त्व	६. वैशिष्ट्ये	२९	
७. संख्या	८. स्मृतींतील भिन्नता	३०	
९. महत्त्वाच्या स्मृती		३१	
१०. प्रामाण्य (युग आणि स्मृतिप्रामाण्य)		३१	
११. वेद (श्रुति) आणि स्मृति	१२. धर्मशास्त्र आणि योग	३२	
१३. स्मृतिग्रंथ		३४	
* मनुस्मृति	* याज्ञवल्क्यस्मृति	* रामायण	३४
* योगवासिष्ठ	* महाभारत	* भगवद्गीता	३७
* भागवतपुराण	* प्रस्थानत्रयी		४९
१४. ग्रंथकार		५५	
* महर्षि व्यास	* वैशंपायन आणि याज्ञवल्क्य		५५
* यास्काचार्य	* सायणाचार्य	* इतर भाष्यकार	६०
* जगद्गुरु श्री शंकराचार्य			६१
* मठस्थापना	* महानुशासन	* समाज आणि आचार्य	६२
* तत्त्वज्ञान	* वैशिष्ट्ये	* आचार्यांची ग्रंथसंपदा	६६

प्रकरण ३ पुराणे

अनुक्रमणिका

१. अर्थ	७४
२. महत्त्व आणि वैशिष्ट्ये	७४
३. विषय	७६
३ अ. सर्ग	७६
३ आ. प्रतिसर्ग किंवा प्रलय	७६
३ आ १. नैमित्तिक प्रलय	७६
३ आ २. प्राकृत प्रलय	७६
३ आ ३. आत्यंतिक प्रलय	७७
३ आ ४. नित्य प्रलय	७७
३ इ. मन्वंतर	७७
३ ई आणि ३ उ. वंश आणि वंशानुचरित	७७
४. शिकवण	७८
५. त्रिगुणांनुसार प्रकार	७८
६. महत्त्वाची पुराणे (महापुराणे)	७९
७. मर्यादा	७९
८. उपपुराणे	८९